

BİLİM LİTERATÜRÜNDE ANKARA

Timur Özkan (*)

Bugün, dünyanın her tarafında öncelikle başkent kimliğiyle tanınmakta olan Ankara'nın adı, birçok farklı alanda uluslararası bilim literatürüne de girmiştir. İlk defa 1861 yılında "Ankara Anıtı"yla Arkeoloji literatürüne giren Ankara adıyla 1955-57'de tescil edilen Ankara Maymunu"yla bir kez daha karşılaşırız. Botanik, Ankara adının en çok yer aldığı bilim dalı. 1875 yılında "Ankara Taşkesen Otu", 1881'de "Ankara Çiğdemi"yle Botanik diline giren Ankara adı, 1930'da "Ankara Sığırkuyruğu", 1936'da "Ankara Geyikgöbeği" ve "Ankara Karanfil" ile 1936'da "Ankara Gümüşotu" olmak üzere altı farklı bitkiyle yer almıştır. Botanik dilinde Ankara; Galat ve Dikmen adlarıyla da temsil edilmektedir. Ankara adının bilim literatürüne girdiği bir diğer bilim dalı da Biyoloji olup, burada ise Ankara; 2000 yılında tescillenen "Ankara Böceği" ile temsil edilmektedir.

Arkeoloji'de Ankara

Monumentum ancyrantum (1861) ANKARA ANITI

Uluslararası Arkeoloji literatüründe "**Monumentum ancyrantum**" (Ankara Anıtı) olarak geçen Augustus Tapınağı, Ankara'daki günümüze kadar ulaşmış Roma eserlerinden en eskisidir. Hacı Bayram Camii'nin bitişiğindeki tapınak; burada daha önceleri yer alan Anadolu'nun Ana Tanrıçası Kibele ve Ay Tanrısı Men için yapılan bir başka tapınağın yerinde inşa edildiği için her zaman kutsal sayılmış, çok özel bir mevkide bulunmaktadır. Augustus Tapınağı'nın en önemli özelliği duvarlarında yer alan yazılardır. İmparator Augustus'un ölümünden kısa bir süre önce bıraktığı dört önemli belgeden, sadece bu tapınağın duvarlarına da aktarılan sonuncusu günümüze kadar gelebilmiştir. "Tanrılaşmış Augustus'un Yaptığı İşler" (Res Gestae Divi Augustus) olarak adlandırılan ve "Ondokuz yaşımda kendi teşebbüsüm ve paramla bir ordu kurdum..." diye başlayan Augustus'un son belgesi Anadolu'nun iki ayrı yerinde daha bulunmuşsa da Latince ve Yunanca metinler sadece Augustus Tapınağı'nda bir aradadır. (Antiocheia/Yalvaç'ta bulunan yazı sadece Latince ve Apollonia/Uluborlu'da bulunan ise sadece Yunancadır.) 35 + 4 ek maddeden ibaret bu yazıların; Latince olanı tapınağın giriş (Pronaos) bölümündeki duvarların iki iç yüzünde, Yunancası ise ana tapınağın (Naos) dış yüzünde bulunmaktadır.

Ankarapithecus metai Ozansoy (1955-57) ANKARA MAYMUNU

1955- 57 yılları arasında Ankara'da Fikret Ozansoy tarafından bulunan, Anadolu'daki insan karakterli ilk fosil primat kalıntılarına "Ankarapithecus metai Ozansoy" (Ankara Maymunu) adı verilmiştir. Daha sonra 1980 yılında P.Andrews ve İ. Tekkaya tarafından ikincisi ve 1995 yılında da Kazan/ Örencik-Delikayınca Tepe'de üçüncüsü bulunan maymun fosillerinin sonuncusunun yaşı 9,8 milyon yıl olarak hesaplanmıştır. Günümüzdeki goril, orangutan, şempanze gibi kuyruksuz maymunların özelliklerini tek bir örnekte toplayan ve nesli çoktan tükenen Ankara Maymunu; Paleolitik Çağ'la başlayan insanlık tarihinden daha önceki Senozoik Dönem'in en uzun bölümü olan Miyosen Dönem'de (23.8- 5.32 milyon yıl öncesi), dünyanın buzullarla kaplı başka bölgelerinden farklı olarak insan yaşamına elverişli iklim özelliklerine sahip Anadolu'da, Ankara ormanlarında yaşamıştır.

Botanik'te Ankara

Crocus ancyransis (Herbert) Maw (1881) ANKARA ÇİĞDEMİ

Ankara ve çevresinde yetişen ve endemik bir bitki olan Ankara Çiğdemi'nin Botanik dilindeki adı Crocus ancyransis yani Ankaralı Çiğdem'dir. Ankara adını uluslararası bilim literatürüne de taşıdığı için keçisi, kedisi, tavşanı, güvercini ve armudu gibi Ankara'nın diğer sembolleri arasında özel bir yere sahip olan Ankara Çiğdemi, Orta Anadolu'nun yüksek yerlerinde yaşar ve her yıl Şubat-Nisan döneminde karların erimesiyle ortaya çıkar. Tarihi kaynaklara göre, Ankara yöresindeki geçmişi bin yıllar öncesine uzanan çiğdem, çiçek açtığı günler Hititler Dönemi'nde "An.Tah.Sum.Sar" adıyla bir çeşit bahar bayramı olarak kutlanırmış. Botanik literatürüne ancak 19. yüzyılda girebilen Ankara Çiğdemi'ni, İngiliz Doğa Bilimcisi Herbert keşfetmiş olmakla birlikte onunla aynı dönemde araştırma yapmakta olan bir başka İngiliz araştırmacı Maw tescil ettirmiştir.

Ankara ve çevresinde yetiştiği için bu adla anılan Ankara Çiğdemi endemik (Botanik dilindeki anlamıyla) yani sadece belirli bölgelerde ve ender olarak görülebilen bir bitki türüdür. Mevsiminde; Kızılcahamam'da Sey Hamamı Vadisi ve Işık Dağı Bölgesi, Gerede'de Cankurtaran ve Aktaş yaylaları, Beypazarı-Karagöl, İncek vb yüksek yaylalarda görülebilen ve az güneş alan yerleri seven Ankara Çiğdemi tek tek yetişebildiği gibi mavi, beyaz, mor çiğdemlerle birlikte küçük gruplar halinde veya geniş düzlükleri kaplamış şekilde çok sayıda bir arada da görülmekte ancak kendine has altın sarısı rengiyle diğer çiğdemlerden ayrılmaktadır.

Botanik biliminde Ankara adıyla, bilimsel adını Ankara'dan ve/veya Ankara'nın bazı yörelerinden alan başka bitkilerde de karşılaşırız. Hepsisi de endemik diğer Ankara bitkileri şunlardır;

Jurinea ancyrensis Bornm. (1936) ANKARA GEYİKGÖBEĞİ
Paracaryum ancyritanum Boiss.(1875) ANKARA TAŞKESENOTU
Dianthus ancyrensis Hausskn.& Bornm. (1936) ANKARA KARANFİLİ
Verbascum ancyritanum Bornm. (1930) ANKARA SIĞIRKUYYRUĞU
Paronychia angorensis Chaudhri (1966) ANKARA GÜMÜŞOTU
Sideritis galatica Bornm. (1932) - Kalecik
Crataegus dikmensis Pojark (1964) DİKMEN ALICI - Dikmen Dağı
Convolvulus galaticus Rostan ex Choisy (1845) - Ankara

Biyoloji'de Ankara

Brachyptera ankara, Kazancı (2000) ANKARA BÖCEĞİ

Milyonlarca yıldır Ankara'da yaşamakla birlikte ancak 2000 yılında bilim dünyasına kazandırılan Ankara Böceği, Prof. Dr. Nilgün Kazancı tarafından, Ankara (Çamkoru)'da bulunmuştur. Ankara Böceği'nin de dâhil olduğu Plecoptera takımı üyeleri, 300 milyon yıl önce, Paleozoik çağın geç Karbonifer döneminde ortaya çıkmış en eski canlılardan olup dünyada 3497, Türkiye'de 102 türü bilinmektedir. Bu türlerden biri olan Brachyptera Ankara, diğerleri gibi gelişimini (larva dönemini) akarsularda tamamlar ancak uçma yetenekleri sınırlı olduğu için gene akarsu yatakları içindeki taşlar üzerinde yaşar ve bu nedenle Plecoptera takımı, İngilizce "stoneflies" ve Türkçe "taş sinekleri" olarak da adlandırılır. Yaşamak için dağlık bölgelerdeki temiz, soğuk ve hızlı akıntılı suları tercih eden Brachyptera ankara'nın, Çamkoru'daki yaşama ortamı, önceleri bu özelliklere sahip olmakla birlikte doğal yapı bir göletle ve çevrede inşa edilen rekreasyonel yapılarla bozulduğu için Brachyptera ankara, tescilinden sonra daha on yıl geçmeden, artık tescil edildiği yerde bile görünmüyor.

Sonuç olarak, bilimsel adlarını Ankara'dan alan tarih ve tabiat varlıklarımızdan; Ankara Maymunu sadece bilim literatüründeki yaşarken Ankara Böceği en azından artık Çamkoru'da kalmamış. Diğer Ankara bitkileriyle birlikte Ankara Çiğdemi ve çok değerli bir tarihi eser olan Augustus Tapınağı ise halen varlıklarını sürdürmekte ve biz Ankaralılarından daha çok sahiplenmeyi bekletmedirler...

(*) Araştırmacı, gezi yazarı

Kaynakça:

AUGUSTUS (Çeviren: DERELİ, Hamit); Ankara Anıdı, MEB Yayınları 1949
SARGIN, Haluk; Antik Ankara, (Yazarının kendi yayını) 2004
ÖZKAN, Timur; Ankara Çiğdemi, Ankara Kulübü Yayınları 2011
Prof.Dr. KOYUNCU, Mehmet; "Ankara'nın Florası ve Tehdit Eden Faktörler" (Yayınlanmamış araştırma)
Prof.Dr. KAZANCI, Nilgün; "Böceklerin Peşinde ve Ankara İsimli Böcek Türü", Ankaralı Gezginler 3 - Ankara'dan Gezi Yazıları (Editör: Timur Özkan) Pelikan Yayınları 2007